

Мр Саша Кнежевић

ВЕЛИКА БРИТАНИЈА И ЦРНА ГОРА НА ПОЧЕТКУ XX ВИЈЕКА

Послије критске кризе и грчко-турског рата односи на Балкану су за кратко ушли у фазу смиривања. Односи међу самим балканским државама и могућност њиховог повезивања против Турске били су још увијек интересантни за европску дипломатију. У Великој Британији се није много вјеровало у могућност неког брзог повезивања балканских земаља. Овај утисак је поткријепљивала заузетост Русије колонијалним питањима, јер је било јасно да једино она може ујединити балканске земље против Турске, али и да јој не одговара ремећење мира у том тренутку. Карактеристично је запажање Енглеза поводом посјете бугарског краља Фердинанда Црној Гори. Тада је српски посланик у Лондону Мијатовић разговарао са Сер Томасом из Foreign Office, питајући да ли је Кенеди са Цетиња јављао шта се међу тамошњим дипломатама мисли о овој посјети. Сер Томас му је том приликом рекао “да је на Цетињу било пуно параде и пуцњаве, пуно здравица и фретернизирања, али да нико томе не придаје никакав озбиљан политички значај. Чак ни панславистички колорит Фердинандових беседа нико не узимље да наговештава победу панславизма на Балкану. Главна је да све те руско-црногорско-бугарске демонстрације неће ни мало довести ред и мир на Балкану у опасност”.¹

У том тренутку стварно нијесу постојали услови за јаче повезивање балканских држава. Стога се спољнополитичка активност Црне Горе, до новог заостравања источне кризе, одвијала углавном у напорима да се земља ослободи привредног притиска Аустро-Угарске. Црна Гора је радила тада на унапређењу трговачких и других привредних веза са европским земљама, у првом реду са Италијом. Италијански капитал тада снажно улази у Црну Гору. Да би се ослободила привредног притиска

---

¹ Архив Србије МИД ПО IV/270 30. јул 1898. Извјештај српског посланика из Лондона

Аустрије, Црна Гора је настојала да се јаче повеже и са Француском. Када је Русија 1900. године одлучила да ликвидира све црногорске зајмове закључене са Аустро-Угарском, стране дипломате на Цетињу су оцијениле да ће то имати “капиталан значај с тачке гледишта балканске политике”, и да ће то повећати храброст Књажевине и јасно показати какав значај Русија придаје одржавању њене независности.²

У овим годинама интензитет британско-црногорских односа био је знатно смањен, прије свега због заузетости британске политике тада најактуелнијим жариштима и питањима која су била далеко од Балкана. Због породичне повезаности двије династије традиционални Енглези ипак нијесу заборављали на извјесне династичке обзире. Поводом женидбе престолонаследника Данила са кћерком престолонаследника Великог кнеза од Мекленбург-Стерлица, принцезом Јутом, стигла је честитка од краљице Викторије.³

У овим данима британска политика је заокупљена колонијалним питањима у Африци, посебно Трансвалом. Почетком октобра 1899. почиње бурски рат. У Црној Гори је овај рат праћен као највећи свјетски догађај. У црногорској штампи се прогнозирала побједа Енглеза и често се коментарисало да је то на неки начин побједа и против Њемачке у колонијалном ривалству.

Без обзира на ову заузетост колонијалним питањима Велика Британија је, као глобална сила, будно мотрила на очување својих позиција у Европи. Са заоштравањем македонског питања, пажња је јаче усмјерена на овај простор. Изгледа да су у страним политичким круговима опет постојале неке шпекулације у вези са намјерама црногорске династије. Посланик Србије у Лондону је тада јављао о својим сазнањима да “постоје три енглеске групе које раде на томе да се за Македонију задобије аутономија по угледу на аутономију Крита, са Кнежевићем Мирком, другим сином кнеза црногорског, као генералним гувернером”.⁴

Не знамо колико су тврдње српског посланика тачне, али би било занимљиво да је он макар дефинисао о каквим се политичким струјама ради. Познато је да су либерални политичари у Британији били склони аутономији Македоније, али се евентуални планови са црногорском династијом нијесу јавно изражавали.

Односи између Црне Горе и Србије, осим повремених приближавања, нијесу били искрени, јер је ривалство двије династије било

---

² Д. Вујовић, *Црна Гора и Француска 1860-1914. Цетиње 1971. стр. 305*

³ „Глас Црногорца”, бр. 15, 8. априла 1899.

⁴ АС МИД ПО; V/240, 3. јануар 1899. *Извјештај из Лондона.*

стално присутно, али такође у доброј мјери због тога што је руска политика, која је знала радити на зближавању Црне Горе и Србије, сада била мање активна на Балкану. У правилу, када год се повећавао руски утицај на српску политику односи између Црне Горе и Србије су бивали бољи. Британски посланик у Београду је о односима Црне Горе и Србије обавјештавао Лондон. Исказивао је мишљење да узрок слабих односа између двије државе лежи, између осталог, и у стално присутној жељи и раду књаза Николе да за своју династију обезбиједи престо у Београду. Када је књаз Никола пошао у посјету Петрограду, посланик је писао у Лондон како сматра да ова посјета има везе са претензијама принца Мирка на српски трон. Наводи да је кнез Ламсдоф рекао књазу Николи да Русија нема свога кандидата за српски престо и да у случају да се ово питање постави неће фаворизовати ни једног кандидата. Русија признаје пуну независност Србије гарантовану од великих сила и не разматра питање насљеђивања.⁵ Приче око тога да принц Мирко може доћи на српски престо узеле су маха у вези са плановима око његове женидбе са Наталијом Константиновић, рођаком Обреновића. Стране дипломате на Цетињу су оцијениле да је књаз Никола био огорчен тиме што нови српски устав обезбјеђује престо Србије будућем дјетету краљице Драге, макар било и женско.⁶ Као један од начина књаза Николе да подигне престиж своје династије, сматран је и чин узимања титуле Краљевско Височанство поводом 40 година владавине. Ова промјена захтијевала је и међународно признање. Гавро Вуковић свједочи да руска влада није била одушевљена овом идејом.⁷ Он је тим поводом ишао и код аустријског министра Голуховског, који му је показао да су Аустријци још били љути због телеграма књаза Николе који је објављен у енглеској штампи поводом Гледстонове смрти. Гроф Голуховски му је тада рекао: “Ваш Књаз увриједио је лично мога Цара тим депешама. Цар је на Књаза Николу тако иједак да се нико не смије усудити поменути Књажево име у његовом присуству. Црногорски Књаз да понавља једну ствар одавно изумрлу, како се може другачије тумачити него да ју је хтио упутити преко госпође Гледстон на адресу Цара аустријског”.⁸ Не базирајући се на ове спољне неприлике, књаз Никола је одлучио да се јубилеј владавине и примање нове титуле обави 6. децембра. У ту сврху послата је циркуларна нота већини европских земаља. Због овога питања је Г.

⁵ Архив Србије одјељ. Микротјека, Мф С/Б-284 105-143, 2. јануар 1902.

⁶ Д. Вујовић, *навед. ој. стр.* 306.

⁷ Г. Вуковић, *Мемоари III, Титоград 1985, стр.* 193.

⁸ *Исто, стр.* 195.

Вуковић ишао и у Париз и у Рим.⁹ Признање нове титуле није био проблем, јер су Русија и Француска биле у савезу, а Италија и Велика Британија су због родбинских дворских веза имале обзира према црногорској династији. Краљица Викторија је послала честитку Његовом Краљевском Височанству Књазу Црне Горе поводом 40 година на престолу, са жељама за срећу њега и његовог народа.¹⁰

Ово је била једна од посљедњих порука британске краљице, јер је она ускоро умрла. Вијест о њеној смрти донио је “Глас Црногорца”, описујући њену дугу владавину као читаву једну епоху у британској историји. Она се назива једином правом уставном владарком. Спомињу се сродничке везе између двије династије и да због тога Црна Гора учествује у жалости. Корота у двору ће стајати три недеље.¹¹

У наредном броју коментарише се да промјена на престолу у Великој Британији не значи и промјену политике, јер тамо влада парламент, а не краљ. Будући краљ Принц Алберт је дошао у Лондон и узео име Краљ Едвард VII.¹²

Железничко питање на Балкану је било врло актуелно и значајно у тим данима и учинило је да дође до извјесног зближавања између Србије и Црне Горе. Наиме, Аустро-Угарска је 1900. године иступила са својим плановима за изградњу балканске жељезнице у правцу Сарајево-Митровица, како би Беч био повезан са Солуном. Она је то учинила у правом часу, јер је Русија била окренута и заузета на истоку. Аустро-Угарска се могла позвати на Берлински уговор, који је за овај пројекат овлашћује, али су реакције у Европи биле негативне, а поготово код балканских држава. Црна Гора, Србија и Турска сматрале су то почетком новог аустријског продирања на исток. Сам турски султан отпочео је акцију измирења између књаза Николе и краља Александра, и ова турска медијација између Србије и Црне Горе уродила је плодом. Чим се дознало о аустро-угарском рјешењу за изградњу пруге, књаз Никола је разговарао са руским послаником на Цетињу. Том приликом књаз је посланику предочио: “Ако Аустрија одиста приступи своме плану освајања Санцака продужењем жељезничке пруге до Митровице, Црна Гора, с Турском, а можда и са Србијом, уложиће свој опстанак и заплести Јевропу у компликације које могу бити фаталне за многе државе, па и за саму Русију”.¹³

⁹ Исто, сл. 202.

¹⁰ „Глас Црногорца”, бр. 49,9. децембар 1900.

¹¹ „Глас Црногорца”, бр. 2, 11. јануар 1901.

¹² „Глас Црногорца”, бр. 3, 20. јануар 1901.

Црна Гора је имала свој план изградње балканске пруге која би била рађена капиталом Русије, Италије и Француске. Она би од Ниша ишла јужно од Митровице на Призрен, Пећ, Плав, Гусиње, Цијевном на Подгорицу са једним краком за Бар, а другим за Скадар, па Медову. Овај план је црногорска влада једним мемоаром представила посланицима Русије, Италије и Француске на Цетињу.¹⁴ Побољшање односа између Црне Горе и Србије резултирало је и тиме што је у Црну Гору дошао потпуковник Антонић, као посланик Србије. Требало је заједнички радити и за ствар Срба у Турској, гдје су тада избијали нереди и сукоби. Црногорски посланик у Цариграду Бакић добио је у том смислу инструкције од своје владе: „Чим је пресијом сила, Централни бугарски комитет за подизање народа у Македонији на буну разврнут, стање ствари у Македонији обрнуло је набоље. Али у исто вријеме у старој Србији погоршано је. Чему се ово погоршање има приписати, није тешко дефинирати. Међутим, каква је да је замисао покретача данашње узрујаности у Санцаку и у цијелом косовском вилајету, нама се чини да се жестоким огњем играју. Нема више несреће за мале државе од прецењивања своје снаге, нарочито у спољној политици (...) Но, било како му драго, Црна Гора и Србија не могу бити равнодушне према данашњим догађајима у старој Србији, који пријете опасношћу истребљења наших сународника у Турској (...) Да би остао слједствен у ваздашњим осјећањима према Србији и српству, жеља је Њ. Кр. Височанства нашег узвишеног Господара, да Србија и Црна Гора иду упоредо у свима питањима културног, економског и политичког бољитка нашег народа у Турској, али у горе наведеном смислу привремене умјерености. Слједствено, ви ћете се ставити у ближе одношаје с послаником Краљевине Србије: показавши му ваше, тражите да се упознате с његовим инструкцијама”.¹⁵ Ово значајно питање покренуло је са мртве тачке односе између Србије и Црне Горе. Већ тог тренутка заједнички рад Србије и Црне Горе против планова аустро-угарског продирања поставља се као услов њиховог опстанка. Аустро-угарски пројекат изградње пруге преко Балкана јасно је показивао њене намјере и планове експанзије као што је то у случају Нијемаца било са багдадском жељезницом. Та два пројекта су чак била и идејно повезана те је ово питање сигурно имало и крупнији међународни значај.

---

¹³ Г. Вуковић, *Мемоари III*, стр. 239.

¹⁴ *Истио*, стр. 258.

¹⁵ *Истио*, стр. 268-270.

Међународна ситуација се кретала у свом неизбјежном правцу. Ово је вријеме стварања британско-француског савеза. У јулу 1902. Солзбери је дао оставку, а нову владу саставио је Балфур, који је одмах изјавио да жели добре односе са континенталним силама.¹⁶ Ово се прије свега односило на Француску. Читав низ чињеница указивао је на то да је њемачка флота усмјерена и планирана против Британских острва. Британци су на то одговорили енормним развојем своје флоте и поморска политика стварно је удаљила Велику Британију од Њемачке. Њемачки пројекат изградње багдадске жељезнице није наишао на пријем код енглеских финансијских кругова.¹⁷ Ни у Француској није успјело њемачко тражење кредита, јер је главни интерес Француске био да остане у добрим односима са Русијом. Руси су у септембру 1902. добили турску дозволу да кроз мореузе прођу у Црно море с четири торпедне лађе купљене у Француској. Британци нијесу бринули о саобраћају у овом правцу, али су се плашили да би Руси могли послати ратне бродове из Црног мора на Далеки исток и тако пореметити англо-јапанску поморску супремацију.¹⁸ Апеловали су на друге силе за помоћ, али су остали усамљени. Послије њиховог усамљеног протеста, руски бродови су прошли кроз мореузе. Отварање мореуза Русији није промијенило енглески стратегијски положај. Осигурани у Египту и са огромним поморским средствима на Малти и Гибралтару, Британци су могли да Русима затворе излазе из Медитерана, па чак и кад би Французи запријетили да ће им помоћи.¹⁹ Ситуација у Кини је такође била затегнута, јер су Руси отезали са евакуацијом Манџурије, која је годину дана прије била договорена са Кином за април 1903. Британци су због овога упутили оштар и упозоравајући протест Русији.²⁰

Француска се појавила као медијатор, јер ако би се Јапан успротивио Русима, они би могли тражити француску помоћ и тада би Француска морала или да раскине са Русијом или да се нађе у рату против Велике Британије. Једини је излаз био англофранцуски споразум који би могао одвојити Британију од Јапана или, на крају, смирити обје стране на истоку.²¹ Француска и Британија водиле су преговоре од јула 1903. до априла 1904. године. Споразум је ријешити спорна питања у Сјеверној

---

¹⁶ „Глас Црногорца“, бр. 27, 5. јула 1902.

¹⁷ *British Documents on the origins of the war, London 1927*, књ. II но. 216, април 1903. Lansdowne.

¹⁸ *British Documents*, књ. VIII, но 1 и 2, јануар 1903. Sanderson.

¹⁹ *British Documents IV*, но. 59, 13. фебруар 1903, Комитет одбране.

²⁰ А. Ц. П. Тејлор - *Борба за превласт у Европи, 1848 - 1918*, Сарајево 1968, стр. 379.

²¹ *Исто*, стр. 379..

Африци, остављајући Француској Мароко, а Британији Египат. Гибралтар је морао остати неугрожен.²²

Најбитније је било да су ранија трвења превазиђена и да се политика двије државе окренула у правцу савеза. Огромна већина јавнога мњења у Британији била је на страни овога савеза. Јасно је такође и да је овај споразум о Сјеверној Африци игнорисао Њемачку. Чедо Мијатовић је у вези са овим споразумом јављао из Лондона: „Факат је, дакле, и то да целокупни народ енглески, без разлике партија, најживље жели да живи у искреном пријатељству са првим и најближим својим суседом Француском. Ово у толико више што се ранији покушаји за тешње пријатељство са Немачком нису могли остварити успешно, а нису се могли остварити кривицом саме Немачке, претераним и сувише тешким условима које је немачка влада стављала, а уз то и непријатељским понашењем немачке штампе за време рата у Јужној Африци”.²³

У Црној Гори су се радовали англо-француском споразуму, јер је Француска била савезник Русије, па се очекивало да ће то довести до побољшања руско-британских односа.²⁴ Црногорски лист „Глас Црногорца” је са задовољством пренио из британског мјесечног журнала “National Review” слична очекивања о британско-руским односима. У чланку се тражи потпуно и радикално приближавање Русији. Наводе се користи за Британију од такве политике, а њемачка политика се назива „агентом провокатором”.²⁵

Што је још значајније, оваква очекивања су била јасна и у политичким круговима. Српски посланик из Лондона у свом извјештају о дебати у Доњем дому британског парламента у јулу 1903. наводи прво да није помињан Балкан, а потом каже: „Да је либерална опозиција износила живо на видик како би мудро било да Енглеска покуша да се споразуме са Русијом... Међу овдашњим дипломатама има мишљења да Француска сад ради посредујући то споразумевање”.²⁶ Британци су, међутим, сматрали Антанту у првом реду као смиривање једне напетости, али не још и као фундаменталну промјену у спољној политици. Занимљива су запажања српског посланика у истом извјештају: „Може бити да ово апсолутно ћутање о балканској политици Енглеске у

²²⁾ Исто, 380.

²³⁾ АС МИД ПО, II/379, 28. јун 1903. из Лондона.

²⁴⁾ „Глас Црногорца”, бр. 3 II, јануар 1903.

²⁵⁾ „Глас Црногорца”, бр. 44, 2. новембар 1902.

²⁶⁾ „АС МИД ПО II/397, 24. јул 1903. из Лондона.

јучерашњој дебати није друго него само један нов доказ да би се Енглеска у балканским питањима могла сасвим дезинтересовати ако би Русија пристала на споразум о другим питањима - персијском, тибетском и кинеском". Он даље пише како је разговарао са главним коресподентом Тајмса за балканска питања и да му је овај рекао: „Нека с народима Балкана буде онако како се о њима Русија и Аустрија споразуму! Ми Енглези немамо никаква интереса ни у Цариграду, ни у Солуну, ни на Балкану!”²⁷

Ово мишљење не треба узети другачије до као незванично, а да није ни тачно показује понашање Британије у свакој кризној ситуацији на Балкану. Истина је да Британија није имала неке посебне и конкретне интересе на Балкану, али сигурно не би препустила другим силама да саме ријешавају балканска питања без њеног учешћа. Македонско питање је то само потврдило. Напоменућемо и један чланак из „Стандарда” поводом отварања македонског проблема, у коме се јасно каже: „Русија и њена савезница треба да знају: да оне не могу располагати судбином Турске сасвим онако како они хоће. У настојавању, да побуде Порту да изврши нужне реформе, оне ће у енглеске владе и у енглеског народа наћи сваку потпору. Али се оружана интервенција не може оставити само једној или двома силама”.²⁸ Британска се политика у том смислу, дакле, није мијењала и њој је још требала слаба Турска.

Значајни догађаји на Балкану 1903. године заинтересовали су поново британску дипломатију. 29. маја 1903. дошло је у Београду до убиства краља Александра Обреновића и краљице Драге. Ово убиство изазвало је реакције у европским политичким круговима. Сматрало се да промјена на престолу Србије може довести до промјене спољне политике земље. Сам чин убиства је најстрожије осуђиван, а поготову у Великој Британији, гдје су била јака монархистичка осјећања, те ће ово изазвати, како каже посланик Србије у Лондону, „буру срце на српски народ”.²⁹ Британија је учинила најрадикалнији дипломатски потез од свих великих сила повлачећи свог посланика из Београда и прекидајући на тај начин дипломатске односе са Србијом.

Са занимањем се пратило и како промјена династије у Србији може утицати на односе Србије и Црне Горе. Када је на Цетиње стигло и званично саопштење из Београда о избору кнеза Петра за краља, књаз Никола је наредио да се истакну заставе, да звоне звона са црква и да се грађани окупе пред двор. Окупљеном народу књаз је говорио о

---

²⁷⁾ АС МИД ПО II/397, 24. јул 1903. из Лондона.

²⁸⁾ АС МИД ПО II/445 - 447, 2. април 1903. из Лондона.

²⁹⁾ АС МИД ПО, II/397, 18. јун 1903. Извјештај из Лондона.

„нераскидивим и дивним везама” које његов дом и црногорски народ везују са „славним и јуначким домом Карађорђевића”. Књаз је прочитао поздравну депешу којом честита Петру Карађорђевићу ступање на престо. Петру Карађорђевићу послато је много поздравних депеша, како од удружења у Црној Гори тако и од појединаца.³⁰ Краљу Петру послао је честитку и енглески краљ Едвард, али се у њој каже и „да се нада да ће Петар успјети да поврати отаџбини добар глас на који су скорашњи догађаји оставили жалосно обиљежје”.³¹

Јавно мњење у Србији и Црној Гори очекивало је да ће последице мајског преврата доћи до побољшања односа међу двијема државама. Пошто је нови краљ био зет књаза Николе, мислило се да убудуће неће бити династичких трвења. Међутим, та очекивања се нијесу испунила. У јулу 1903. српска влада је повукла свог посланика са Цетиња. Учинила је то под изговором да он иде на одсуство, али за пуне четири године њен посланик неће доћи на Цетиње.³² Ово је било тим чудније јер је Србија у том тренутку доста лоше дипломатски стајала у већини европских земаља. Са друге стране, Црна Гора је уживала једну дипломатску стабилност, па се могло очекивати да може бити и посредник између српског и других европских дворова у превладавању кризе. Извјесне симпатије за Црну Гору манифестоване су и приликом посјете италијанског краља и краљице Лондону. Чедо Мијатовић је тада писао, а „Глас Црногорца” пренио: “Ја вам не умијем описати, колико су Лондонци били јуче усхићени дивном ћерком књаза црногорског. Навешћу вам само шта “Morning Post” каже: „она име двогуба права на наше симпатије. Јер народ је у њој јуче гледао не само Италију него и Црну Гору. Црногорски је народ истина „најмлађи међу народима” како „ловором овјенчани” пјесник Тенисон пјева, али је то народ за који се може рећи, да је састављен све од самих никад несавладаних и никад несавлађиваних витезова, који су вољели да међу голим кршима сиротују, него да благују под туђинском владавином. Романтичност њеног завичаја дејствује на срце овог нашег народа”.³³

Енглези су били склони оваквом изражавању симпатија за Црну Гору и њену династију, међутим, треба одвајати династичке обзире и симпатије од стране политике. Не може се доказати да се британска политика у периоду инкриминације Србије у нечему окренула Црној Гори. Свакако да је Црна Гора у том тренутку боље дипломатски стајала од

³⁰ „Глас Црногорца”, бр. 24, 3/16. јун 1903.

³¹ „Глас Црногорца”, бр. 28, 28. јуна 1903.

³² „Глас Црногорца”, бр. 29, 57/18. јул 1903.

³³ „Глас Црногорца”, бр. 49, 22. новембар 1903.

Србије, али британска политика није ни у једној ни у другој тражила неко своје упориште на Балкану. Она је још увијек тежила да се на Балкану одржи непромјењено стање ствари и због тога су догађаји у Србији сматрани потенцијално опасним.

Ситуација у Србији забринула је европске политичаре, дакле, прије свега због њеног будућег држања у балканским приликама. До заоштравања ових прилика довешће снажан отпор турској власти у Македонији, који свој врхунац има у Илинденском устанку 1903. године. Велике силе, у првом реду Русија и Аустро-Угарска, озбиљно су се заинтересовале, јер су се плашиле да не дође до неконтролисаног распада Турске. Оне су се у Мирцштегу договориле о реформама које би се морале предузети. У ствари, то је био договор о заједничкој контроли над Македонијом и обуздавању свих страних претензија на турску провинцију. Мале балканске државе почеле су да се договарају о интересним сферама и заједничкој политици у вези са сталном кризом. Преговори о савезу између Србије и Црне Горе су вођени, с мањим или већим прекидима, од краја 1903. до половине 1905. године.³⁴ Иницијатива је пошла од књаза Николе и била је мотивисана са више разлога. Знајући за аустро-руски споразум и да Русија, због заплета са Јапаном, није у могућности да се активно ангажује на Балкану, књаз се плашио да би немири на Балкану могли пружити Аустро-Угарској повод да под изговором завођења реда, посједне косовски вилајет и тако онемогући планове Србије и Црне Горе. У случају да се буде морало ући у рат, за Црну Гору је било животно питање да са Србијом утврди заједнички план.³⁵

Нацрт уговора из 1904. године, у 11 тачака, израдила је српска влада и на њега је имао утицаја и претходни тајни уговор између Србије и Бугарске. Нацртом који је послала српска влада, предвиђено је да се владе Краљевине Србије и Књажевине Црне Горе, руковођене начелом „Балкан - балканским народима”, а у жељи да се обезбиједи мир, придружују оним силама које се залажу да се на Балкану одржи status quo и да се оствари мирцштетски реформни програм, јер ће тако најбоље послужити „српској националној мисли”. Владе су се имале обавезати да ће свим средствима којима располажу радити да Стара Србија и косовски вилајет, у које области улази и сјевероисточни дио битолског вилајета, добију чисто српски карактер и да не могу бити спојене са Македонијом

---

³⁴ Љ. Алексић, *О српско-црногорским преговорима о савезу 1904-1905. г., Историја XX в. Зборник I, Београд 1959.*

³⁵ Н. Ракочевић, *Политички односи Црне Горе и Србије 1903-1918, Титоград 1981 стр. 23.*

у једну аутономну област. Српски генералштаб имао је израдити план за све ратне евентуалности којег би се придржавале обје војске. Србија и Црна Гора имале су се супротставити свакој непријатељској интервенцији у ријешавању албанског питања и залагати се „да се претензије Црне Горе и српског народа задовоље”. Према српском предлогу, разграничење Србије и Црне Горе имало је да се одложи за каснија времена, пошто није било ријешено разграничење између српског и бугарског народа. О питањима која сами не могу ријешити даће коначно ријешење руски цар.³⁶

На српски пројекат црногорска страна је дала контрапројекат у коме су јасније изражене црногорске претензије, поготово на Скадар, и који је у ствари значајно пуно укључење Русије, па је и евентуални уговор одмах морао бити послат руском цару. Предсједник српске владе Пашић је на овај предлог реаговао да ће бити најбоље ако се прво споразумије са Русијом, па ће Русија директно наређивати Црној Гори како да се држи у балканским питањима.³⁷

Велика Британија је била заинтересована за догађаје у Турској, односно Македонији. Мотиви тог интересовања и ставови које је заузимала били су исти као и раније. Британија је, наиме, била свестрано умјешана у живот Турске, а прије свега тамо су били њени крупни економски интереси. Зато, да би обезбједила и заштитила те интересе, она води политику интегритета Турске. Британију су, природно, интересовали и планови малих балканских држава у вези са кризом на истоку, па је зато пратила њихово међусобно договарање. Јасно је било да од руске политике зависи и закључивање и практичан значај ових споразума. Међутим, руска политика је била заузета на другој страни. Она је главни правац своје политике експанзије доживљавала на Далеком истоку и овог тренутка јој нису одговарале компликације на Балкану.

У јануару 1904. године, Фон Мек, из руске мисије на Цетињу, јавио је у Петроград да већ дуже од три недјеље круже гласови о југословенској федерацији, која треба да обједини не само Србију, Бугарску, Црну Гору, и Македонију, него и земље којима Аустро-Угарска влада - Хрватску с Далмацијом. Он је утврдио да је читаво сздање ове федерације супротстављање германизму. Он тврди да је књаз Никола готов ступити у јужнословенски савез и да је изразио наду да ће Русија подржати овај савез и да неће отказати његово узимање под своју моћну заштиту.³⁸

---

³⁶⁾ Исто, стр. 27-28.

³⁷⁾ Исто, стр. 30-32.

Знатан број аутора који су се бавили овим питањима сматра да је заузетост Русије ратом са Јапаном на Далеком истоку одложила национално-ослободилачку борбу балканских држава. Већ смо донекле показали британске реакције на балканско договарање поводом посјете бугарског краља Цетињу. Код Енглеза нема узнемирености из разлога што су били убијеђени да Русији тренутно не одговара ремећење мира на Балкану.

Одвлачење Русије на Исток и порази у рату са Јапаном ојачали су жеље и у Црној Гори, као и у самој Русији, да дође до руско-британског споразума. Тиме би престали њихови међусобни сукоби, а Русија би била слободнија да се више позабави балканским питањима. У црногорској штампи шпекулисало се чињеницом да Великој Британији не одговара слабљење Русије, због тога што на тај начин упоредо јача Њемачка.³⁹ У једном од бројева „Глас Црногорца” даје упоредно податке о извађеном угљу и производњи гвожђа и укупној индустријској производњи из 1903. године у Британији и Њемачкој, као и међусобни увоз и извоз између двије земље, и ту налази разлога за завист Британаца према Њемачкој.⁴⁰ Зато се каже: „У Инглешкој се увиђа сваки дан све јасније, да њој највећа опасност пријети од наглог продирања њемачког освајачког духа, њемачке колонијалне политике и њеног економског приграбљивања тржишта по цијелом свијету”.⁴¹ Са задовољством је пренесен чланака из британског часописа у коме се каже да је најбољи свршетак рата на Далеком истоку да Велика Британија закључи савез и са Јапаном и са Русијом. Споразум са Русијом морао би окончати све несугласице. Лист признаје да Британија нема отворених интереса на Балкану и да би могла Русији препустити утицај у Цариграду.⁴² Оваква очекивања у Црној Гори имала су своје упориште у прошлости. Британска је политика раније била кочница националном раду балканских држава и уколико би се она донекле дезинтересовала за Балкан и препустила га Русији то би био битан предуслов за стварање балканског савеза и рат против Турске.

Британска политика и штампа су се тада мало бавиле Црном Гором. Њене унутрашње промјене, односно добијање уставности, прошле су без одјека у Лондону, и у сјенци руских догађаја. Одређено интересовање изазвала је посјета књаза Николе Берлину у мају 1905.

---

³⁸⁾ Н. И. Хитрова, *Россия и Черногория в 1878-1908 годах*, II књ. Москва 1993. стр. 198.

³⁹⁾ „Глас Црногорца” бр. 24 18. јун 1905.

⁴⁰⁾ „Глас Црногорца” бр. 20 21. мај 1905.

⁴¹⁾ „Глас Црногорца” бр. 17 30. април 1905.

⁴²⁾ „Глас Црногорца” бр. 27 9. јул 1905. пренесено из „Contemporary Review”

године. Тајмс од 28. маја саопштио је, по свом дописнику из Берлина, да се у тамошњим дипломатским круговима даје израза изненађењу што се књаз Никола ријешио да баш у овом моменту посјети цара Виљема. Каже се даље: „Нема сумње да је кнез Никола вјешт дипломата и да ће се он овом приликом користити да са царем њемачким разговара о многим питањима која се односе на Црну Гору. Међутим, постоји вјеровање да је ову посјету удесио његов зет, краљ Италије и да је главни задатак кнеза Николе да придобије симпатије за његовог другог зета, краља Петра од Србије, и да разабере какви су изгледи за гаррchement између краља Петра и европских дворова”.⁴³ Овакве тврдње су углавном, колико нам је познато, биле нетачне. Ово произилази из тога што односи Црне Горе и Србије у том тренутку нијесу били најбољи и преговори о савезу су већ запали у кризу.

Одијум према српском краљу и Србији се у Великој Британији настављао. Коментаришући односе између Србије и Црне Горе “Pall Mall gazette” је тада писао да су они лоши, јер краљ Петар ради о глави свога таста. Каже да су односи заострени и због срдачности у сусрету између енглеског краља Едварда и црногорског принца Мирка у Маријенбаду, јер је ова енглеско-црногорска срдачност у Београду лоше примљена.⁴⁴ Ово није био риједак случај да се британска штампа, коментаришући односе Црне Горе и Србије, ставља на страну Црне Горе. Дворска убиства у Србији изазвала су крајње нерасположење према њој у британској јавности. Са друге стране, дугогодишња владавина књаза Николе давала је утисак стабилности црногорске династије. Та осјећања су била оачана породичном везом црногорске и британске династије као и родбинском повезаношћу црногорске династије са многим европским дворовима. Британско-црногорски односи су давали утисак једног сталног успона све од 1879. године, када је први британски посланик дошао на Цетиње.

У децембру 1905. године отишао је из Црне Горе Роберт Кенеди, након што је у њој провео, са мањим прекидима, 13 година.⁴⁵ Од 1897. године имао је ранг министра резидента. Учествовао је активно у друштвеном и јавном животу Цетиња. Спомињу га црногорски мемоаристи, који описују живот Цетиња, као што је војвода Симо Поповић, који се са њим често гледао.⁴⁶ Био је у пријатељском односу са књазом и јављао му се са најбољим жељама и када је био на одсуству и

⁴³ АС МИД ПО, III/660, 17. мај 1905. из Лондона.

⁴⁴ АС МИД ПО III/679, 8/21. септембар 1905. из Лондона.

⁴⁵ „Глас Црногорца”, бр. 50, 10. децембар 1905.

⁴⁶ „Глас Црногорца”, бр. 50, 10. децембар 1905.

по одласку из Црне Горе.⁴⁷ Умјесто њега, на Цетиње је дошао као отправник послова британског посланства Шарл Луј Грац. Примљен је у свечану аудијенцију, којој су присуствовали сви чланови владе. При доласку у двор и одласку из двора, једна постројена чета одавала је прописане почести, а музика је свирала енглеску химну.⁴⁸ То је значило континуитет у дипломатским односима двије земље и ти односи се уистину могу сматрати као стабилни. Чињеница је међутим да Црна Гора није могла реализовати своје спољно-политичке амбиције без неке драстичне промјене у односима међу великим силама, а прије свега у односима између Велике Британије и Русије. Зато се нестрпљиво ишчекивао њихов споразум.

Ово је управо вријеме нових наговјештаја у глобалној политици, вријеме стварања тројне антанте. Руски порази у рату са Јапаном на далеком истоку и револуција 1905. године избацили су ову велику силу из колосјека. У исто вријеме пада и њемачко-француска затегнутост око Марока. Њемци су тражили међународну конференцију, оспоравајући француску контролу Марока. Све је ово ангажовало британску дипломатију. Баш тада је либерална влада дошла на власт у Британији, а Едвард Греј постао је нови секретар иностраних послова. Он је исказао сљедеће гледиште: „Ако Француска остане на цједилу, у блиској будућности сигуран је споразум или савез Француске, Њемачке и Русије”.⁴⁹ Он је морао спријечити њемачку доминацију, охрабрујући Француску и Русију. Ово је омогућило Француској да на Мароканској конференцији однесе дипломатску побједу и очува своје позиције у Мароку. Конфликт око Марока, који потиче од посјете Виљема II Тангеру, дао је први сигнал о догађајима који ће наступити и наговјестио је свјетски рат. Послије Марока слиједи измирење Велике Британије и Русије. Током конференције Греј је написао: „Антанта између Русије, Француске и нас била би апсолутно сигурна. Ако је потребно да се заустави Њемачка, то се може постићи”.⁵⁰

Багдадска жељезница и први знаци њемачке пенетрације у Персију алармирали су Русе. Пораз на далеком истоку, готово је елиминисао тамошње англо-руско супарништво. Руско-јапански споразум, установивши заједнички монопол над Манџуријом, потписан је прије него што су завршени преговори Русије са Великом Британијом и као

---

⁴⁷⁾ ДМЦ ФОНД н. I 15. 1. 1903., ДОК. БР. 8.

⁴⁸⁾ „Глас Црногорца”, бр. 39, 30. септембар 1906.

⁴⁹⁾ *British Documents, 20. фебруар 1906. III No. 299. Gray memorandum.*

⁵⁰⁾ Исто.

предуслов његовог споразума. Руси су током преговора поставили питање мореуза. Са стране Британаца није било стратегијског противљења, сем страха да би јавност могла бити ненаклоњена попуштању у питању мореуза. Греј је одговорио да ће бити лакше изаћи у сусрет руским жељама пошто Антанта свуда докаже своју вриједност: „Добри односи с Русијом значе напуштање наше стране политике затварања мореуза и притиска на њу на свакој конференцији великих сила”.⁵¹ Споразум је потписан 31. августа 1907. Од Тибета је створена неутрална тампон држава, а Руси су се одрекли директног контакта са Авганистаном, тако да је Индија обезбијеђена са сјеверозападне границе. Главни споразум био је око Персије. Сјеверни предео Кавказа остао је руска сфера интереса, а југоисточни британска сфера утицаја.⁵² Остали дио остао је неутралан.

Иако се овај уговор, као и претходни уговори великих сила, односи на конкретна колонијална питања, јасно је било да се завршава процес прегруписања сила. Руско-британски уговор није спомињао Њемачку, али су догађаји који су се дешавали на међународној сцени претходних година упућивали на позадину овог повезивања. Српски посланик Милићевић, који је у Лондону био на лицу мјеста, формулисао је то овако: „Узроци за међусобно неповјерење или за затегнутост нису у каквим год спорним питањима, као што је то био случај пре са односима између Енглеске и Француске, него су много дубљи: у наглом напредовању Њемачке и јачању њене поморске силе, нарочито сада откако је Русија ослабљена, и у великој трговачкој конкуренцији коју она на целој земљи чини Енглеској”.⁵³

Велика Британија је на почетку XX вијека још увијек представљала највећу свјетску силу у међународној трговини, по свом извозу капитала, колонијалним посједима и поморској моћи, али је и поред тога њена производња заостајала у поређењу са млађим капиталистичким силама као што су биле Њемачка и Сједињене Америчке Државе. Други моменат који је водио погоршању односа Британије са Њемачком био је све већи продор њемачког капитала у Турску и могуће војно везивање ове за Њемачку. Али, најбитнији моменат за потпуно погоршање односа двије велесиле била је изградња њемачке ратне флоте, чији је нагли пораст све више угрожавао британску превласт на мору. Основу за зближавање Британије са Русијом чинили су ублажавање њиховог антагонизма на Далеком Истоку последице пораза Русије у рату са Јапаном и заједнички

⁵¹ *British documents IV, No. 257, 15 март 1907. Gray memorandum.*

⁵² *А. Ц. П. Тејлор, навед. гј. стр. 404.*

⁵³ *АС МИД ПО V/163-165, 22. фебруар 1907.*

супарник на Блиском и Средњем истоку. Британски финансијски кругови ће се трудити да вежу царизам уз себе и стајаће уз њега у великим међународним кризама. Русију је требало одржати на ногама као савезника и везујући је за себе не дозволити да у њој превлада јака проџемачки оријентисана струја.

Наш свијет је радосно прихватио овај уговор. „Глас Црногорца” је стално пратио ову тему и напослетку донио и одредбе уговора, радујући се томе да двије највеће силе, заједно са Француском, неће бити супротстављене међусобно.⁵⁴ Очекивало се да ће значај овог уговора за британско-црногорске односе бити несумњив. Мала црногорска држава се у свему ослањала на Русију. То је у Великој Британији одувijek било добро познато. Водећи политику сузбијања Русије и одржања Турске британска политика је морала у прошлости бити супротстављена намјерама и спољној политици Црне Горе. За читав Балкан требала је да наступи једна прекретница. Када је у питању однос Велике Британије према Аустро-Угарској, наслућивало се да се овдје заправо завршава британска политика са Берлинског конгреса.

Најзначајнији британско-црногорски контакт у овом периоду била је посјета предстолонасљедника Данила и књагиње Милице Лондону. У јануару 1906. Данило је у Виндзору разговарао са краљем Едвардом, а потом са премијером Кампбел-Банерманом и сер Едвардом Грејом. О чему се конкретно разговарало и колико је то политички значајно нијесмо успјели до краја да сазнамо. Краљ Едвард је овом приликом обећао посјету Црној Гори и позвао Данила и књагињу Милицу да за вријеме сезоне, у мају мјесецу, дођу опет у Лондон. Кнез је купо 14 максимових митраљеза, који су одмах послати у Црну Гору и наручио још 40. Посланик Србије Јовичић замолио је кнеза да са краљем разговара и о Србији, када ће дипломатски односи бити поново успостављени. По повратку из Виндзора, кнез му је рекао да је он доиста учинио то питање краљу, али да је одговор овога био: *Tant a - it desconrageante.*⁵⁵

Тако се донекле и Црна Гора укључила у питање обнове дипломатских односа Србије и Енглеске. Ово значајно питање је било врло актуелно. Стављано је на одређени начин кроз питања посланика и на дневни ред британског парламента. Сви аутори који су се бавили овим питањем слажу се да је његова генеза ишла под руку са стицајем

---

⁵⁴ „Глас Црногорца”, бр. 44, 6. октобар 1907.

⁵⁵ *AS MID PO III/758*, 21. јануар 1906. Јовичић из Лондона - кнез Данило га је питао да буде црногорски генерални конзул у Лондону.

међународних прилика. Љиљана Алексић је примијетила да раније британски капитал и политика нијесу били посебно заинтересовани за Србију и да је зато Енглеска могла више да води рачуна о гнушању које је убиство Александра Обреновића изазвало код британског јавног мњења, а нарочито код краља Едварда. „Такође је затегнутост у руско-британским односима уочи рата на далеком истоку допринијела да се и на питању признавања новог режима у Србији прави опозиција Русији”.⁵⁶ Међутим, измијењени политички услови сугерисали су Британији поново разматрање односа са Србијом. Србија је могла бити значајна кочница њемачком продирању ка истоку. „Србија подржана може послужити као одбијач против аустро-угарског продирања према Вардарској долини и Солуну”.⁵⁷ У обнови односа извјесну улогу је одиграла и италијанска дипломатија. „Италијански посланик је управо тих дана био веома узнемирен упорним гласовима о намерама енглеског краља да фаворизује црногорски двор на рачун српског. Посланик је не само стрепео да би то дало нове снаге завереницима и свим противницима тадашњег режима у Србији, него је у својој визији будућности већ гледао како енглески капитал гради барску луку и пругу Бар-Пријепољ- Ниш и како Барска лука постаје енглеска станица”.⁵⁸

На трећу годишњицу дворског убиства, 11. јуна 1906, дипломатски односи између Британије и Србије били су обновљени. Краљ Петар прихватио је оставке пет официра које су биле објављене тих дана.⁵⁹ Поводом обнављања односа представник британске владе, говорећи у Горњем дому британског парламента, рекао је да је Британија била усамљена у санкцијама према Србији и да је сада задовољена отпуштањем официра.⁶⁰ Поједини посланици су изражавали незадовољство постављајући питање да ли влада зна да су краљеубице пензионисане, да је обнова учињена на дан убиства итд.⁶¹ Ипак је јавно мишљење као и званични кругови у Великој Британији стајало иза одлуке о обнављању односа са Србијом. Британци су послали свог посланика у Београд Ј. В. Whithead-а, а нови српски посланик у Лондону био је М. Милићевић, који је 21. јуна био примљен у Forin ofisu а неколико дана касније и код краља.⁶²

⁵⁶ Љ. Алексић, *Дојрингос Италије обнављању српско-енглеских односа (1903-1906.) Историјски часопис* књ. 18, Београд 1971. стр. 429-451.

⁵⁷ Wayne Vucinich, *Serbia Between east and west*, New York 1968, str. 108.

⁵⁸ Љ. Алексић, *наведено гјело*

⁵⁹ W. Vucinich, *наведено гјело*, стр. 109.

⁶⁰ AS MID PO III/770 12. јун 1906. из Лондона

⁶¹ AS MID PO III/772 30 јун 1906. из Лондона

⁶² AS MID PO III/777 22. јун и III/782 1. јул 1906. из Лондона.

О правим узроцима обнове односа са Србијом можда најбоље говори један члана из Morning Post-а који се сматрао органом енглеске конзервативне аристократије: “Ма какав да буде исход све веће анархије у Русији, било да аутократија успе са репресивним мерама, било да се окрене либералним реформама, или да се, као и у Француској, цела социјална фабрика сруши, не може више бити сумње о томе да је земља великог бијелог цара престала да врши утицај који је био надмоћан фактор у источној Европи (као и у великом дијелу Азије) за посљедњу половину стољећа. Ово помрачење Русије пада у исто доба с другим важним промјенама, чији се значај може да оцијени само кад се сјетимо да су се десиле у вријеме кад се једна сила, која је могла најефектније да их контролише, бори за свој опстанак не против непријатеља споља, него против једне много подмуклије и лукавије опасности изнутра. У овом тренутку пред Европу могу да искрсну врло озбиљни догађаји на Блиском истоку”. Говорећи о спору Србије и Аустро-Угарске и односима међу балканским државама потенцира се супротност између Германа и Словена. “Једна је ствар извјесна: мислени дио енглеске публике радосно ће поздравити промјену политике у спољним пословима”, јер „проћи ће врло мало, можда само један тренутак па ће Европа да зађе у стадијум једне велике и тешке политичке реорганизације”.⁶³

Очигледно је, дакле, да је британска политика постала свјесна значаја Србије као политичког фактора у будућим догађајима на Балкану. Након зближења са Русијом, Британија је у Србији као и у Црној Гори видјела кочницу против њемачког продирања. Сами односи међу балканским државама били су од посебног значаја. Односи са Србијом били су једно од кључних питања црногорске политике уочи аустријске анексије БиХ. Захтјев црногорске скупштине био је да у спољној политици српско национално питање буде основ све спољнополитичке дјелатности Црне Горе, у потпуној солидарности и чврстој сарадњи са братском Србијом. У том правцу ишао је и говор књаза Николе на отварању Скупштине. У октобру 1907. на Цетиње је поново послат дипломатски представник Србије.⁶⁴

Међутим, ти односи нијесу били ни изблиза искрени. Југословенска штампа је стално нападала књаза Николу и његов аутократски начин владавине. У унутрашњим сукобима у Црној Гори и са омладином која се школовала на страни штампа се оштро стављала на страну његових

---

⁶³ АС МИД ПО III/800 4. септембар 1906. из Лондона

⁶⁴ Н. Шкерковић, Црна Гора на освијтку XX вијека, Београд 1924, стр. 243

противника. „Глас Црногорца” је непрестано полемисао са југословенском штампом. Књаз Никола је у свему видио прсте званичне Србије против њега и његове династије. До оштрог сукоба ће доћи поводом покушаја атентата на књаза Николу. Ова заоштравања подстицала је Аустро-Угарска. Пашић је то навео у писму Томановићу тврдећи да нијесу тачна писања у аустријској штампи о тобожњем мијешању српске владе у питањима чисто унутрашњег карактера у Црној Гори.⁶⁵

Ни односи Црне Горе и Русије нијесу ишли скроз праволинијски. За вријеме руско-јапанског рата књаз Никола је успоставио тјешње односе са Италијом, па донекле и са Аустро-Угарском. Утврђивање економских а затим и политичких позиција Италије у Црној Гори стварало је подозрење у руско-црногорским односима. У ово вријеме десио се чак и конфликт између престолонаследника Данила и рускога дипломате на Цетињу Соловјева. Царска влада није могла хладнокрвно гледати на могућу промјену традиционалне политике Црне Горе. Размишљало се чак и о укидању руских војних субвенција Црној Гори. Књаз Никола је увјеравао новог руског посланика Максимова да: „Никада никакво год мало рјешење у области политике не може бити и неће бити донијето без знања Русије”.⁶⁶

Наступање Аустро-Угарске и њени планови били су претпоставка за учвршћивање традиционалних руско-црногорских политичких односа. Русија је и даље сматрала Црну Гору као свога савезника у случају војног конфликта са Аустро-Угарском. Аустријско ривалство са Русијом на Балкану пријетило је да опет избије у први план европске политике. У Аустрији је дубоко заживјела идеја о Балкану као германској интересној сфери. Систем савеза великих сила је сваки сукоб ланчано могао да претвори у глобални рат. Мароканском кризом почела је у Европи деценија напетости која је достигла врхунац избијањем првог свјетског рата.

Британска политика није више него раније била спремна да се умијеша у неки рат на континенту. Али она такође више није хтјела да доведе у опасност тројни споразум са Француском и Русијом. У првој деценији овога вијека постојала су два главна извора напетости у Европи: сучељавање на Балкану између Аустрије и Русије и супарништво на морима између Британије и Њемачке. Сучељавање на Балкану је могло бити повод европског рата, али је ривалитет Британије и Њемачке морао довести до укључивања Британије у сукоб и бити стварни узрок глобалног сукоба.

⁶⁵ Н. Ракочевић, *Политички односи Црне Горе и Србије, 1903 -1918, Титоград 1981. стр. 56.*

⁶⁶ Н. Хитрова, *Россија и Черногорја, в 1878 - 1908 годах II стр. 272.*

Криза на Балкану која се појавила 1908. анексијом Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске пролонгирала је тај сукоб само за неколико година. Исти актери на политичкој позорници одиграли су 1914. своје улоге око Босне, али по другачијем сценарију него 1908. Енглес R. W. Seton Watson написао је о историјској улози Босне “Историјска мисија Босне још није завршена, иако вјерујем да она никад више неће играти главну улогу у међународним заплетима. Она је увијек била жариште, а понекад и бојни знак југословенског народног покрета: она је географско средиште народа, на раскршћу вјерских и културних утицаја Рима и Византије”.⁶⁷

Анексиона криза и британска политика у њој је једно посебно питање које није било предмет интересовања овога рада. Али генеза британске балканске политике и британско-црногорских односа у оквиру ње указује на правце рјешавања балканских питања кроз призму британских глобалних интереса, од политике непризнавања и осујећења до ратног савезништва. Треба нагласити чињеницу да су прагматични британски политичари схватили значај Балкана у европским историјским токовима. Не може се ни у једном тренутку рећи да Британија није водила активну балканску политику. Позиција и политичке прилике на Балкану чиниле су да је он био политичко-стратегијски полигон за сучељавнање великих сила. Поједини британски политичари су, као што смо видјели, предвиђали да управо Балкан може бити мјесто на коме ће се зачети будући глобални сукоб.

У вријеме прегруписања сила и стварања блокова одлучујућа чињеница је била што је Велика Британија имала непомирљиве политичке и економске супротности са Њемачком. За балканске земље британско-руски споразум био је охрабрење у њиховом отпору германском надирању. Велика Британија ће се након три деценије наћи у ситуацији да сноси посљедице своје политике на Берлинском конгресу. Политика пријатељства са Аустро-Угарском и сузбијања Русије уступила је мјесто новим схватањима. Британска политика је помогла Русији да се извуче из далекоисточних заплета не би ли могла бити присутнија у Европи. Политику одржања Турске замијенила је политика очувања Антанте. Од Кримског рата, када је Велика Британија била у стању да зарати против Русије због Турске, прошло је више деценија које су трансформисале међународне односе и британску политику. Британска

---

⁶⁷ R.W. Seton Watson, *The Role of Bosnia in international politics (1875-1914)*, Лондон, 1932
Закључак

политика ће се донекле дезинтересовати за Балкан остављајући га Русији. То је практично значило давање могућности балканским земљама за коначно разрешење Источног питања кроз заједнички рат са Турском.

Mr Saša Knežević

THE GREAT BRITAIN AND MONTENEGRO AT THE BEGINNING OF XX CENTURY

- Summary -

In those years contacts between Great Britain and Montenegro were not numerous, because of primary interest of British policy in colonial and other questions out of Europe. Great Britain was, however, as a global power, present in all that was happening in Europe and Balkan.

British diplomacy was watching relations between Montenegro and Serbia. Also Montenegro's policy was very happy about agreement between Great Britain and France, because France was in friendly relations with Russia.

Great Britain broke diplomatic relations with Serbia, after murder of the king in 1903. Diplomatic position of Montenegro was stable in those years. The heir to the throne Danilo visited London in 1906. and bought some weapon there.

The Montenegrins were very glad with agreement between Great Britain and Russia, made in 1907. After this agreement British policy on the Balkan changed. Policy of protection Turkey was replaced with the policy of keeping agreement with France and Russia.

Some of British politicians anticipated that Balkan might be the place where new global conflict will begin.